

Vykintas Vaitkevičius

Survey of mythological and sacral objects, 1996–1997

In 1996–1997 in different regions of Lithuania LIH explored approximately 120 mythological and sacral objects: sacral lakes, springs, stones, meadows and hills. The exploration revealed that a total number of such objects in Lithuania is much bigger than it was considered hitherto.

Vykintas Vaitkevičius, Gintautas Zabiela

1996–1997 metais aptiktos archeologijos vertybės

1996–1997 m. LII žvalgant įvairias Lietuvos vietas aptikta naujų archeologijos vertybių. Dalis jų yra jau sunaikintos arba neaiškios archeologinės vertės, kurią nustatyti galima tik žvalgomųjų tyrinėjimų metu. 1996 m. kartu su fotografu K. Driskiumi Rokiškio raj. Kriaunų s-joje bei Zarasų raj. Velykuškių k. buvo renkami duomenys knygai apie Kriaunų–Obelių apylinkės praeitį. Anykščių apylinkėse neaiškūs objektai buvo žvalgomi nuo 1990 m. 1996–1997 m. detaliau žvalgytos kai kurios Plungės raj. vietovės.

Krištapiškių senovės gyvenvietė (Prienu raj.) yra 950 m į P nuo Vilniaus–Prienu kelio, 360 m į PV nuo Jarmališkių–Lepelionių kelio, 250 m į PV nuo A. Balsevičiaus sodybos, Aklažerio (dabar tai nedidelis tvenkinys) ŠR krante, aukštumos šlaite ir viršutinėje terasoje. 150 m į ŠV nuo gyvenvietės plyti Nuotakos raistas, iš dalies užlietas Aklažerio tvenkinio. 1996 m., norėdamas nususinti viršutinėje terasoje telkšantį apskritą apie 20 m skersmens raistelį, A. Balsevičius iškasė nuo jo Aklažerio link (t. y. į PV) griovį; šis griovys kirto senovės gyvenvietės vietą. Iškastose žemėse A. Balsevičius rado akmeninio kirvio skylės išgrąžą, akmenį-trintuvą, ilgai naudotą (iki blizgėjimo nugludintų) titnaginių ašmenėlių, lipdytinės ir žiestosios keramikos. Čia pat, ariamoje žemėje, jis rado ir įvairių keramikos šukių. Viena žiestosios keramikos šukė buvo puošta stačiakampiu įspaudu, ji datuojama XIII a. Žvalgant senovės gyvenvietę, rasta lipdytinės

keramikos su gausiomis grūsto granito priemaišomis, nežymiai brūkšniuotu paviršiumi, taip pat vėlyvosios kaimo keramikos, titnago nuoskalų. Suartame gyvenvietės paviršiuje išsiskiria maždaug 20x20 m dydžio tamsesnės žemės – matyt, kultūrinio sluoksnio liekanų – dėmė, kurią R pusėje kerta minėtas iškastas griovys, o jos ŠR dalyje A. Balsevičius iškasė 1,5 m skersmens ir 2 m gylio duobę. Jos sienelių stratigrafija tokia: 15–25 cm storio armuo, giliau – žemis – baltas molis. Pažymėtina, kad ši žalvario–ankstyvojo geležies amžiaus gyvenvietė, kurios vietoje buvo gyvenama ir ankstyvaisiais viduramžiais, toliau ardoma A. Balsevičiaus rausiamų duobių. Dėl įvairių mokslininkų, laikraščių ir televizijos paskleistų žinių šią vietą jau gaubia stora mistinė skraistė. Pasakojama, jog Aklažeris atsirado čia sudužus transgalaktiniam kosminiam laivui, o randami archeologiniai radiniai ir natūralūs titnago gabalai – tai laivo ir jo kosmonautų-robotų dalys. **Palatavio piliakalnis** (Anykščių raj.) yra 550 m į ŠR nuo Anykščių–Troškūnų plento, 250 m į Š nuo kanaluoto Latavos upelio, buvusio Latavos ežerėlio Š krante. Jis įrengtas aukštumos kyšulyje į Latavos slėnį. Aikštelė beveik apvali, 33 m ilgio ŠR–PV kryptimi ir 30 m pločio PR–ŠV kryptimi, kiek iškilusiu viduriu. Aikštelės ŠV dalies pakraštyje, nuo piliakalniui nepanaudotos aukštumos pusės, supiltas pusmėnulio formos žemėjančiais kraštais pylimas (20 m ilgio, 12 m pločio ties pagrindu ir 1,5 m aukščio nuo aikštelės). Jo išorinis 3 m aukščio šlaitas leidžiasi į griovį (10 m pločio viršuje, 2 m pločio dugne, 2 m gylio). Šlaitai statūs, iki 15 m aukščio, viršutinėje 2–3 m aukščio dalyje pastatinti. V šlaite yra griovio ir pylimėlio liekanų. Aikštelėje vietomis rastas pilkas kultūrinis sluoksnis su degintais akmenimis. Paviršiuje su metalo detektoriumi aptikti 3 metaliniai dirbiniai. Tai 9,7x7,9 cm dydžio 1 mm storio varinės skardos gabalėlis nuo kažkokio indo; trapecijos formos 5,4 cm ilgio 2,7–3,5 cm pločio žalvarinis skardinis apkalas, padarytas iš 0,8 mm storio skardos (ornamentuotos palei kraštus dviem eilėmis iš vidinės pusės įmuštų taškučių, viduje grupelėmis po 4 išdėstytų keturkampių taškučių su kniedėmis abiejose apkalos pusėse), ir geležinio peilio viršūnė (8,2 cm ilgio, 1,5 cm pločio ašmenimis, 5 mm storio). Išorinis pavidalas bei radiniai leidžia Palatavio piliakalnį datuoti XIII–XIV a. ir sieti su Mindaugo pilimi *Latava*, kurioje jis 1253 m. ir 1260 m. išdavė du donacinius aktus. **Rupetų**

neįtvirtinta gyvenvietė (Rokiškio raj.) yra Sartų ežero V atšakos P krante. Gyvenvietė apima apie 50x50 m dydžio plotą, esantį kranto kalvos šlaite bei pakrantės žemumoje. Iki 70 cm storio kultūriniame sluoksnyje, kurio viršutinė dalis suardyta ariant, rasta molio tinko gabaliukų, lipdytinės lygiu paviršiumi keramikos, geležinis lazdelinis smeigtukas. Privačiame rinkinyje saugomas čia rastas lipdytinio lygiu paviršiumi puodo kaklelis. **Ramoškų pilkapis** (Šalčininkų raj.) yra 650 m į R nuo Šiliukų sodybos Ramoškų k., 170 m į ŠV nuo Ramoškų Svodbos akmens, ŠR pusėje keliuko į Ramoškus, atsišakojančio iš Smališkių–Gurelių kelio. Pilkapio PV dalis nuvažinėta minėto keliuko, toje vietoje žymus nedidelis pakilimas su vienu iš žemės kyšančiu akmeniu (kitas galbūt akmenų vainikui priklausęs akmuo kyšo Š sampilo papėdėje). Išlikusi pilkapio dalis 2 m (ŠR–PV) ir 2,5 m (ŠV–PR) dydžio, 0,35 m aukščio. Galbūt šio pilkapio liekanos susijusios su žinia, jog miške prie Jurgelionių yra pilkapių (jų nesėkmingai ieškojo 1968, 1978 ir 1988 m. MMT žvalgomosios ekspedicijos). **Stirbaidžių pilkapis**, vadinamas Milžinkapiu (Plungės raj.) yra 550 m į PR nuo J. Paulausko sodybos Stirbaidžių k., 230 m į ŠV nuo Ilgio ežero PV pakrantės, apie 70 m į ŠR nuo Beržoro–Grigaičių miško kelio staigaus linkio į PV (leidžiantis prie Kamšos pelkių), 20 m į Š–ŠR nuo medinės žvėrių pastogės–šėryklos. Šioje vietoje savotiškas aukštumos atragis palengva leidžiasi ir „įsirėžia“ į Ilgio apyežerio pelkes. Milžinkapiu vadinamas viršuje apardytas 10 m skersmens ir 1 m aukščio sampilas. Nors žvalgymą sunkino stora sniego danga, matyt, Milžinkapį reikia laikyti senojo geležies amžiaus pilkapiu (2 analogiški pilkapiai išlikę Eivydų miške, yra buvę Šonių k. [abu – Plungės raj., Alsėdžių s-joje], greičiausiai buvę ir prie Platelių, nes iš miestelio apylinkių į LNM pateko III–IV a. papuošalų). Milžinkapis minimas 1935 m. Platelių girininkijos vardyno anketoje: „Milžunijos kapas. Pasakojama, kad senais laikais buvo palaidotas koks tai milžinas – stypruolis“ (iš J. Jakubausko, g. apie 1885 m. Plokšiuose, užrašė K. Dabkus), tie patys padavimai apie Milžinkapį pasakojami lig šiol. **Sartų ežero** Š dalyje esančioje apie 5 ha ploto saloje yra didelė neįtvirtinta gyvenvietė. Ją 1933 m. aptiko P. Tarasenka. Iki 70 cm storio pilkas kultūrinis sluoksnius geriausiai išlikęs salos pakraščiuose, o tuo tarpu aukščiausioje centrinėje dalyje jis sunaikintas ariant. Gyvenvietėje aptikta lipdytinės brūkšniu-

tosios bei lygiu paviršiumi keramikos, geležinis lazdelinis smeigtukas bei yla, geležies gargažiu. Sprendžiant iš šių radinių, Sartų ežero gyvenvietė galima datuoti I tūkstantmečio pr. Kr. pabaiga–I tūkstantmečiu.

Akmenynės (Kamenkos) lobis (Šalčininkų raj.). Apie 1985 m. Akmenynėje, ekskavatoriumi kasant žemę, moliniame puode buvo rastas sidabrinių pinigų lobis. Pinigai, kaip teigia žmonės, buvo 600 metų senumo. Iš pasakojimo, jog „sako tas pinigas tai kai rėžis, jo gali atlaužti, ir visa“ galima spręsti, kad tai buvo lietuviški ilgieji. Galimas dalykas, kad išlikusių lobia dirbinių tebeturi jo radėjai. Prieš Antrąjį pasaulinį karą **Andrioniškio** (Anykščių raj.) P dalyje, dirbamuose laukuose, buvo išariama senų smulkių pinigėlių; iki mūsų dienų jie neišliko. Dabar ši vieta yra užpilta iki 2 m storio žvyro sluoksniu. Sprendžiant iš turimų duomenų čia buvo rastas nedidelis XVII–XVIII a. šilingų lobis. Apie 1970 m. **Kriaunų** miestelyje (Rokiškio raj.), buvusios bažnyčios vietoje (dabar mokyklos sporto aikštelė), apie 1 m gylyje, rastas nedidelis – maždaug 100 Jono Kazimiero šilingų – lobis. Kitas lobis (dėžutė sidabrinių caro Rusijos rublių) buvo tinklais sužvejotas **Sartų ežere** apie 1956–1957 m. **Notėnų lobis** (Skuodo raj.) buvo rastas 8 dešimtmetyje, laukuose, po akmeniu, melioracijos metu. Išliko vienas 1693 m. Brandenburge kaltas Frydricho III pusšilingis (?).

Baršėnų k. (Rokiškui raj.) apie 1985–1986 m. rasti net 4 akmeniniai kirvukai – 2 įtvėriamieji ir kitų dviejų su skylė kotui dalys (jie šiuo metu yra privačioje kolekcijoje). Ten tekančiame upelyje aptinkama geležies gargažiu. Greičiausiai čia bus buvusi neįtvirtina gyvenvietė. **Godelių radimvietės** (Plungės raj.). Apie 80 m į PR nuo Jonušių sodybos, nedidelėje žemumoje prie beržyno, dirbamame lauke, Jonušai rado juodo gludinto akmeninio kirvelio pentį, atskilusią per skylę kotui. Kirvelio būta labai nedidelio, jo pentis – vos 1,5x2,5 cm dydžio, kirvelio plotis ties skylė kotui – 3,5 cm, o skylės skersmuo – 1,5 cm. Kol kas tai vienintelis rastas čia radinys, kurį būtų galima datuoti žalvario amžiumi. Kita vėlyvojo akmens amžiaus arba žalvario amžiaus radimvietė yra už 400 m į PV, apie 80 m į ŠV nuo Godelių–Videikių kelio (kartu ir Godelių kapinyno). Dirbamame lauke A. Vaškys, gyvenantis Plokščių k., 1995 m. rado juodą su gelsvais intarpais, gludintą laivinį kovos kirvį. Kirvis – 12,5 cm ilgio, 5,8 cm pločio (plačiausioje vietoje ties skylė kotui), 2,4 cm – ties pentimi. Kirvelis šiek

ties gaubto profilio, ties pentimi 2 cm aukščio, ties ašmenimis – 4 cm. Skylė kotui 2,2 cm skersmens. Tame pačiame lauke A. Vaškys anksčiau yra radęs akmeninį trinamųjų girnų trintuvą. Dar vienas senovės gyvenvietės radinys (kurios?) saugomas prie Jonušų klėties. Tai apatinė trinamųjų girnų dalis – lovys. J. Jonušas jį atsivežė iš griauamos Jonauskų sodybos pamatų (apie 800 m į ŠR nuo laivinio kovos kirvio radimvietės ir apie 600 m į R nuo akmeninio kirvelio penties radimo vietos), prie kelio iš Godelių į Grigaičius. Susidaro įspūdis, jog dabartiniai Godelių vienkiemiai kūrėsi vietovėje, kur yra įvairių laikotarpių gyvenviečių liekanų. Tai, galimas dalykas, lėmė į V nuo Godelių plytinčio 20–30 ha apie 20 m gylio duburio kaimynystė. Ko gero, kažkada tai būta ežero su keliomis salomis, užutėkiais. **Kriaunų dvarvietėje** (Rokiškio raj.), buvusioje miestelio Š pakraštyje ir šiuo metu užstatytoje fermomis, rastas žaliai glazūruotas plokštinio koklio gabalas su raidėmis „CHM“, liudijantis, kad dvaras čia stovėjo jau XVII a. **Plokščių radimvietė** (Plungės raj.) yra Plokštinės rezervate, į V nuo Plokštinės miško kvartalo Nr. 72 įsikūrusioje A. Vaškio sodyboje. A. Vaškys, valydamas į ŠV nuo gyvenamojo namo esantį tvenkinį, rado akmeninį trinamųjų girnų trintuvą, juodą molinį „karoliuką“ (verpstuką?). A. Vaškio teigimu, čia dažnai pasitaiko rasti keramikos šukių, tačiau, galimas dalykas, tai vėlyva kaimo keramika, nes šioje laukymėje prie Uošnos upelio sodybų būta jau XVIII a.

Kai kurių aptiktų objektų neaiški paskirtis ir chronologija. **Paežerių sankasos** (Anykščių raj.) yra 500 m į PV nuo Troškūnų–Dabužių kelio, 100 m į Š nuo Paežerių ežero Š kranto, Dabužių girininkijos Troškūnų miško kv. 70 ŠR dalyje. Tai abipus buvusio kelio iš Dabužių į Troškūnus (dabar miško keliukas) staus posūkio esantys du žemių sukasimai (jų analogijų nežinoma). Į ŠV nuo kelio yra 20 m ilgio bei 6 m pločio sankasa, orientuota ŠV–PR kryptimi. Sankasą sudaro jos viduryje iškastas 0,3 m gylio iki 3 m pločio griovys, žemės iš kurio išmestos į abi puses suformuojant iki 0,5 m aukščio pylimėlius. 40 m į PV nuo šios sankasos, kelio PR pusėje, yra antra analogiška sankasa. Ji 18 m ilgio, 6 m pločio, su panašaus gylio grioviu viduryje bei kiek aukštesniais (iki 0,7 m aukščio) pylimėliais. Sprendžiant iš ant sankasų išlikusių kelmų bei iš vietos žmonių pasakojimų, jos čia yra supiltos ne vėliau negu XIX a. Greičiausiai čia

XIX a., kovų su sukilėliais metu, carinės Rusijos kariuomenė šalia kelio buvo įsirengusi blokpostą; iš jo beliko liekanos. Sankasos yra strategiškai geroje vietoje, nes 100 m į V nuo jų kelias kerta užpelkėjusį upelį, jungiantį du nedidelius ežerus. 1984 m. per šią vietą tiesiant naują kelią aptiktas medinių rąstų paklotas.

Vykintas Vaitkevičius, Gintautas Zabiela

The archeological values uncovered in 1996–1997

During the archeological survey carried out in 1996–1997 in different Lithuanian places a few so far unknown archeological sites were found: the old Krištapiškis settlement (Prienai dc.), Palatavis hill-fort (Anykščiai dc.), unfortified Rupetai settlement (Rokiškis dc.), Ramoškos barrow (Šalčininkai dc.), Stirbaičiai barrow (Plungė dc.). Five unknown find spots of hoards, dated to the Middle and Modern Ages, and a few find spots of stone axes were recorded.

Gintautas Zabiela, Vyckintas Vaitkevičius

Archeologijos paminklų žvalgymas Žemaitijoje

Vakarų Lietuvos archeologijos paminklai ir objektai žvalgyti sprendžiant konkrečias mokslo problemas. 1996 m. LII buvo užbaigtos Pilėnų pilies paieškos, pradėtos 1995 m. (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 350–353). 1997 m. lankytos žinomos ir spėjamos kryžiuočių bei Livonijos ordino piliavietės. Kartu buvo ieškoma naujų archeologijos paminklų ir sakralinių bei mitologijos objektų, aplankyti kai kurie žinomi archeologijos paminklai. Ekspedicijos metu paaiškėjo, jog tebėra neregistruota gana daug padavimais apipintų akmenų, šventais laikomų šaltinių.

Ieškant Pilėnų pilies vietos žvalgyti 6 vėlyvi piliakalniai Šilalės, Tauragės ir Raseinių raj. Jų aikštelės buvo tikrinamos su metalo detektoriumi. **Simėnų piliakalnio** (Šilalės raj.) aikštelės pakraštyje, ties skardžiu, rastas 3,2 cm skersmens žalvarinis lietas žiedas su pynimo imitacija, datuojamas